
Kovács Ferenc

GÉPÜLETEK ANGLIÁBAN

*Minden építészeti stílus
a templomépítés szolgálatában született.
(Antoni Gaudí)*

A templom és más szavak nyelvészeti kószolgatása

Ha elfogadjuk Gaudí állítását, akkor vele együtt feltételezzük, hogy minden épület egyben templom is és ez örök igény, másrészt tagadjuk az embernek láthatóan nem hanyatló igyekezetét, hogy minden tevékenysége során a legkisebb energiakifejtésére törekedjék, illetve energiát, anyagot munkát takarítson meg, néha bármilyen áron.

Nyilván nem gondolja senki komolyan, hogy minden épület templom, bár abban az értelemben igen, hogy az épület, a tér elválasztó mesterséges tagolása (pl. a maze, a labirintus, innen az amazing, a lebilincselő) a titkok őrzője, ahogy ezt angol nyelvtemple szavának etimológiájából kimutathatjuk. A temple ugyanis a latin kivágni szóból ered, belőle származik a template, a minta és a temple, a templom is.

A templom idővel a legdíszesebb helyé és épületté vált, sokáig uralkodott a többi épületen, mára viszont az áruházak lettek díszesebbek, melegebbek és jobb szagúak, nem beszélve az állandó zsongító halk zenéről és a vásárlás okozta gyönyörűségről. Az áruházakat felülmúlták a bevásárlóközpontok, egyre kevésbé lett fontos az épület külseje, mert gyakorlatilag egy

üzleti negyedek hoztak tető alá, fedett utca lett az áruházakból. A fedett futballpályák után legújabbán fedett sítálya is létesült, és legfeljebb az számít érdekességnek, hogy Japánban nem a futballpálya tetejét húzzák felre, hanem a gyepet húzzák ki alóla, hogy a napfényt és vizet kapjon, ami jól mutatja, hogy az eredetileg vontatásra, közlekedésre kitalált gépek milyen nagy szerepet kapnak az épületek életében.

Térjünk vissza a templomhoz, amely sokunknak maga a Természet, ahol átérezzük az élet, a létezés és a világ szépségét. Az igény, hogy egy épület természetesen nőjön ki abból a helyből, ahová tervezték, alkosszon azzal harmonikus, szerves egységet mind a felhasznált anyagok, mind az épület mérete, alakja és gondolatisága szempontjából, nagyon szép gondolat. Angliában is, csak megbukik a mindennapi élet realitásain, például azon a tényen, hogy már alig van szabad hely a zsúfolt Egyesült Királyságban, a zöldmezős beruházások területe többnyire már alkalmatlan bármilyen építkezésre, csak a helyhiány kényszere viszi rá az embereket, hogy kezdjenek vele valamit.

A nem lakás célját szolgáló mai angol épületek a városokon kívül épülnek, ahol ipari, kereskedelmi telepek nőnek ki a földből, többnyire a terepvonalakat követve. Tehát az épületek, bár sokszor csak szigetelt műanyag dobozok, település-léptékek, nem építménycentrikusak, amennyiben nem nagyon törődnek a külsővel, a díszítésekkel, jelképes épületek megal-

kotásával, hanem embercentrikusak, amennyiben a bennük dolgozó emberek időöltési módját szeretnék optimálissá tenni. Mivel ipari termékek is, majdhogynem szerelőipari termékek, alig használnak követ, téglát és maltert, abban feltétlenül, de egyéb anyagokban is a minimumra törekszenek, pl. minimális szerkezettel fednek le nagy tereteket.

A Nationwide Building Society központ épülete

A 21. századi munkahely eleve nagyméretű középületeket igényel. A munkahelyen – ma már az irodai jellegűekben is – a gépek és berendezések környezeti igényei dominálnak és az ember akár vesztese is lehet annak a ténynek, hogy az épületek szinte élőlényként, bár nem szerves lényként működnek, táplálékot vesznek fel, fogyasztanak, hulladékot termelnek és működési paramétereik fenntartásához, így a levegő, hőmérséklet és páratartalom alakításához, komoly elektronikai és vezérlőberendezések szükségesek, amelyek működését az ember jelenléte alig változtatja.

A nem érző, ám intelligens és fáradhatatlan gépek ugyanis folyamatosan 24 órán át és egész évben működnek, míg az alvási igényes emberek kénytelenek a műszakok között pihenni is. Nem úgy az épületek, melyek ebből a szempontból drága gépnek számítanak, korlátlan élettartammal, ha a szükséges karbantartást megkapják. Innen fogva érthető, hogy ilyen épületben legfeljebb a dolgozók fele foglalkozik a vállalat alaptevékenységével, a másik fele az épület és a benne folyton cserélődő dolgozók kényelmének és biztonságának kiszolgálásával.

A kényelem és biztonság az elhelyezkedésen túl az érintkezés módjában, a tárgyak és személyek közlekedésének biztosításában, a mozgások nyilvántartásában testesül meg. Az egy vállalati funkciót szolgáló dolgozók rendszerint közös légtérű irodában vannak (amelyek Angliában akár önálló postai irányítószámmal rendelkezhetnek, olyan sűrű a postai körzetfelosztás), a részek közötti közlekedést a különböző jogosítási mágneskártyák teszik lehetővé.

Az épületbe bejutást, az azon belüli mozgást és a távozást több rendszer is folyamatosan rögzíti és ellenőrzi, nem szólva a munkaeszköz, a számítógép folyamatosan regisztrált használatáról vagy a telefonhívások adatainak, néha a beszélgetések szövegének rögzítéséről. Mindez nehezen érthető, ha nem vesszük figyelembe, hogy az üzleti élet nem a tudás vagy az ismeret megosztásán, hanem annak elrejtésén, elszigetelésén, titokban tartásában érdekelt. Hajdani honfitársunk, Gróf András, az Intel volt vezérigazgatója ezt ki is fejti könyvében. (Andrew Grove: *The Paranoid Survive*)

Mikor valakit felvesznek, az olyan szerződést ír alá, amelyben titoktartást vállal, azt sem mondhatja el, hogy mennyi a fizetése, mi a jelszava vagy felhasználói azonosítója, hogy az érdeemi munka tartalmáról ne is beszéljünk. Semmit sem csinálhat, amire nincs kiképezve vagy amiről nincs bizonyítványa, ami nem szerepel munkaköri leírásában. Titok mindaz, amit a cégről megtud, a cég számára újtásként kitalál vagy megold.

Ennek megfelelően minden munkahely vagy irodaszal egyben magáterület is, amelyet paravánok takarnak el az illetéke-

len pillantásoktól, valóban nem is lehet csak úgy járkálni az asztalok között a kikérdezés következménye nélkül. Viszont mód van arra, hogy az épület erre szolgáló termében, „az utcán” másokkal, akár ügyfelekkel is személyesen találkozzon az ügyintéző. Természetesen ezen az utcán műanyag fák és bokrok találhatóak kővel megrakott ládákban és itt csak gyalogosok közlekednek. A dolgozónak rendelkezésére áll egy üzemi étterem, kávézó, fodrász, tomaterem izomfejlesztő gépekkel, tévészoba (amely a *chillroom* nevet viseli, hogy a munka lázától le lehessen hűlni), továbbá ott a kert, a tóparti lépcsők és teraszok, az erdei tornapálya az épület körül és kissé távolabb egy sportpálya és klubház, hogy az egészséges életmód kellékei könnyen hozzáférhetőek legyenek. Mindez olyan alaprajzzal, amely inkább gyárra, mintsem irodaházra emlékeztet, tekintettel a benne folyó munka magas szerveztségére.

Ez a gyár azonban mégsem gyár, inkább kikötőben horgonyzó hajóra emlékeztet. A sokat kifogásolt doboz forma egyszerűen a szerelhetőséget szolgálja, a szerves építészet hajlított ívei, szabálytalan, természeti formákat utánzó szerkezetei itt nehezen kapnának helyet, de a törekvés a külvilág, a természet és az épület lakói közti átlátható kapcsolatra azért itt is megvan. Ha jobban belegondolunk abba, hogy milyen tartalomról is szólnak ezek a geometrikus formák, akkor nehéz lenne őket kifogásolni, különösen, ha meggondoljuk, hogy lényegében acél, üveg és szigetelőanyag alkotja, téglát, betont vagy maltert nem használnak. (Ezek az épületek a magasfokú automatizálással és szabályozással hihetetlen kockázatot jelentenek az emberre nézve, például járványok terjedése vagy a terrorista fenyegettség révén. Elég annyit tudni, hogy Angliában senkit nem lehet arra kötelezni, hogy önmagát veszélyeztesse, tehát ha pánik töme ki amiatt, hogy a munkahelyen meg lehet fertőződni és az emberek nem mennének dolgozni, a munkahelyek nem lennének többé fenntarthatók.)

A hajótest, mint az „ész tokja”

A Nationwide Building Society említett központja a cég „zászlóshajójának” számít, a legjelentősebb épületnek a sok egyéb, szintén fontos funkciót betöltő telephely és iroda mellett. A hajó metaforáról két másik épület jut eszembe, a Lehel téri piac színesre festett, óriások homokozójába való beton szömyetege és a Londonba bevezető M4-es mentén álló, hajótest alakú épület. Az erőltetett hasonlóság ellenére mégis a Nationwide emlékeztet engem igazán egy hajóra, különösen óceánjáróra, főleg a színe, a fehér acéllemez borítás, az anyaga, a belső csigalépcsők, a vészkijáratok lépcsői, a fedélzetszerű teraszok miatt; ráadásul egy tavacska partján áll, növényzettel körülvéve, mintegy kiállított tárgy. A hasonló telepítésű, de íves formákkal tervezett, McLaren Technology Centre (Norman Foster) Stirling-díjat kapott 2005-ben. A megoldásban természetesen látszik mind az építési technológia és az anyagválasztás, mind a megjelenéssel sugallni kívánt üzenet: az angolok mindig tengerjárók voltak, többek közt a kalózkodásnak köszönhetik gazdagságukat, és az itt is megszűnt hajógyártó ipar érthető módon benyomult az építőipari vadászmezőkre.

Az épület négy nagyobb tömbre oszlik, ezeket a függőleges közlekedést biztosító vasképcsők és üvegfalú liftek kötik össze szintén négy helyen, míg az épület hosszanti tengelyében széles utca köti össze a nyugati és keleti végeken található átriumos bejáratokat. A két oldalt az utca fölötti függőfolyosók is összekötik, díszítésként félkörben vezetett csövezet emlékeztet hajóhídra. Az üvegfalakon belülről ámyékoló vitorlák vannak felszerelve.

Az épület ablaktalan falai mentén helyezkednek el a belső gépházak, gép- és akkumulátor termek stb., amelyeknek általában nincs személyes jelenlétet igénylő felügyelőjük, elvannak önmagukban, csupán fogyasztanak, pl. levegőznek és világítá-

nak, hangokat vagy jelzéseket adnak, tulajdonképpen életjelenségeket mutatnak. Minden tárgy beszél, a lift és a számítógép is, susog, zümmög, búg és sípol, netán szirénázik.

A biztonsági és tűzvédelmi berendezések, az érzékelők és jezők behálózzák az épületet, az álpadló és az álmennyezet közti méteres űrszelvényben. A vészkijáratok irányában feliratok segítik a tájékozódást, térképek jelzik, hol kell összegyűlni tűzriadó esetén. A beléptető rendszer mögött is a tűzriadó kívánalmi húzódnak meg, mindenkiről számot kell tudni adni az épületben a riadó utáni gyülekezéskor.

Az anyagszállítás az épületben emberi erővel, egységládákban, egységborítékokban, szabványos méretű kerek, rácsos szerkezetekben, kocsikban történik, beleértve a számtalan ital- és ételautomatából ingyen vételezhető, másokból pedig vásárolható termékeket a hozzájuk tartozó poharakkal, zacskós cukorokkal, evőeszközökkel.

A nagy, fehérre festett acél falfelületeket a belső térbe világító ablakok tagolják, a nappali fény az üvegtető felől és oldalról jön, a napfény ellen vitorlavászon felületekkel, automatikusan nyíló-záródó ablakokkal védve. Ezek rendszeresen cserélt grafikai reklámfelületek, hiszen a belső utcában bemutatókat, vásárokat, kiállításokat tartanak szponzorálási tevékenységként. Itt több üzlet, pénzváltó automata és saját bankfiók is található, elsősorban a dolgozók napi szükségleteinek kielégítésére, amibe beletartozik a ruhatisztítás is.

Érezni, hogy teste van az épületnek: váza, rajta az izomzat, amely ha nem mozog is, de lélegzik, vezeti a hangot, és tele van üregekkel. A födém alulról álpadló, felülről álmennyezet. Számtalan cső, vezeték és csatorna rejlik a borítások mögött, míg magát a terhet acélgerendák és csövek viselik. Hidegburkolatot csak a mellékhelyiségekben látni, ahol nincs padlóössze-folyó; mindenhol padlószőnyeg, ha foltos és piszkos is, nem számít, ellentétben a földszinti műköves utcaburkolattal, amelynek mindig ragyognia kell.

A dolgozók munkaideje változó, gyakori a műszakba járás, hazatérés ebédidőben és a munka megszakítása egy-két órás testedzés céljából. Az épületben 3500 ember dolgozik, az intézmény pénzügyintézet, azaz a bizalommal kereskedik, számok tesztelik meg az árut, de ennek a fenntartásához rengeteg áramot, vizet, gázt, levegőt, papírt és egyéb fogyóeszközt használnak el és több tonna, főleg csomagolóanyagból eredő szemét keletkezik. Több száz milliárd fontnyi nagyságrendű cégvagyon kezeléséről és ápolásáról van szó, amely csak virtuálisan, a számítógépeken tárolt adatokban létezik, mint hogy ki kinek, mennyivel tartozik, mivel a gazdaság alapja és eszköze a pénz. Ha bármilyen ok miatt ez a sérülékeny gazdaság megrendül, például nem mennek be dolgozni az emberek, akkor a pénz értéke inflációs spirálba kerül és az emberek nem tudják pénzzel megszerezni az életben maradáshoz szükséges dolgukat. A hiány kielégítése, ahogy a közelmúltban New Orleans-ban láttuk, könnyen erőszakká fajul. (Érdekes, hogy ott a lakosság mely rétegei kezdték el szükségleteik erőszakos, törvénytelen megszerzését. Állítólag a kábítószerfogyasztók, majd az egyéb fegyveresek, mivel a gazdagok elmenekültek biztonságos területekre. A csak kenyérré éhező, önmagukon segíteni nem tudó szegények viszont megvárták a segítségnyújtásokat.)

Ha szó szerint értelmezzük, amit Gaudíótól idéztem, akkor ez az épület a pénzgépjárat, a pénz imádatának temploma, benne az ő ministránsai sérénykednek. Csak az vigasztaljon, hogy ezek

az emberek, ahogy lejár a munkakidejük, kezüket, lábukat törve rohannak ki az épületből, mert *ott kint van az Élet*. Éles határvonalat húznak tehát a munka és az élet között, az épített új templom és a természet, mint templom között, amin a Természetet (szerves életet) szerető embernek el kell gondolkodnia, és amit Stonhenge-ben a *neo-druidák* meg is tesznek.

Az elveszett városközpont keresése

Ahogy az emberek elhagyják munkahelyeiket, első dolguk, hogy a napi bevásárlást elintézzék, majd hazatérjenek. Az angolok szeretik a természetet, a tájat és az állatokat, és életük a családi házban zajlik és akörül forog. A gazdag angolok lakásépítése a romantikus kastély és udvarház műfajában, a mára felszívódó középosztályé a családi házban testesül meg. Az angol városépítészet nem merített a korábbi vidéki, falusi építészet eredményeiből,¹ ezért a 19. század végi viktoriánus-edwardiánus családi házakból álló kertvárosi lakónegyedek uralkodnak a mai tájképet. A családi házak a hálószobák számát tekintve különböznek egymástól, de mivel a nagycsaládok mára eltűntek, a házaknak is átalakul a használata. Az angolok a két háború közt sem építettek cselédszobás házakat, ma az üres hálószobákat adják ki tömegesen. Mivel olcsó lakás kevés van, vagy nincs is, legóckocka jellegű betonblokkos házakat építenek amerikai minta alapján. A helyi hagyományok hangsúlyozása abban mutatkozik meg, hogy Londonban, ahol eredetileg sárga téglákat gyártottak, a vöröstéglás homlokzatokat átépítik sárgatéglásra, és újat már csak ilyet engednek építeni, hogy valami visszajöjjön a régi látványból. Így az angol utcák, a városok látványa nagyon hasonlít egymásra, akár csak a házak, amelyeknek sosem volt fókusza, tűzhelye a ház közepén, hanem csak az oldalán, ott is csak jelképesen adott meleget, mert az ember háta mindig hideg maradt. A hatvanas években a folytonosan napfényre éhes és megre szomjazó angolok körében Le Corbusier építészeti nyelve, a korábbi finom görög formákkal szemben is népszerűvé vált. A fényképeken a mediterrán napfényben jól mutató fehér betonfelületek elcsábították az új építészeti látványra és a jobb klímára vágyó embereket, de ez az irányzat az ő éghajlatukon nem bizonyult szerencsésnek, sőt tartósnak sem. Viszont ellenálltak az amerikai csábításnak, amely a McDonald's részéről érkezik, és ami mindig a városközpontokat, a legjobb helyeket veszi célba, ott vásárol telket, odavonzza a gépkocsiforgalmat.

Az ipari épületek stílusát² sem lehetett folytatni, főleg a II. világháború után, nem is nagyon hasznosítják a régi és csúnya

épületeket. Amit meg építettek, nem sikerült, és mára tömegesen követelik a lebontásukat.

George Ferguson, a RIBA volt elnöke azt nyilatkozta a sok bontási javaslat hallatán: „Az ember a rossz épületekhez ugyanúgy hozzászokik, ahogy a rosszul megfőzött ételekhez, de egyszer eljön az ideje, hogy az ember megnevezze azokat az építményeket, amelyek elcsúfítják a környezetét, megkereserítik az életét.” Arra azonban ő sem számított, hogy egy, az Angliában legtöbbször tartott Stirling-díjjal kitüntetett épület a bontási listára kerül. Azt állítja, hogy a hatvanas évek építésze szegényes volt, nem volt bennük elég fantázia. A leginkább azért nem tetszik az embereknek egy épület, mert nincs léptékarányban a környezetével. Talán messziről vagy fényképen lehet ezeket az épületeket csodálni, de senki se szeretné őket a saját küszöbe előtt látni.

Kereskedelmi épületek kontra közterület

Angliában az elmúlt 50 évben épültek a bevásárlóközpontok, különböző méretű, újkeletű piacok és szupermarketek. Ezek sorsa mára megpecsételődött, bontásuk több ok miatt is elkezdődött. Persze az újabbak építése körül is vita folyik. Kent városának Eric Kuhne tervezett egy Blue Water nevű új bevásárlóközpontot, ez lesz az új városközpont, köré építik a lakótelepet, ami itt családi házakból áll. Az elképzelés az volt, hogy szemben a korábbi beépítésekkel, ahol spekulatív magántőke vásárolta fel a telkeket és épített a hatvanas években betonszörnyeteg bevásárlóközpontokat, az újak közterület jellegűek lesznek

(egy részük nyugdíjpénztárak kezében van, tehát végeredményben a sorsuk közvetlenül érinti a lakosságot). A Blue Water fedett utca, esőmentes vásárlókerület, amely olyan zezzugos, hogy eltéved az ember. Egyértelműen a kereskedők érdekeit szolgálja, azokét a helyi lakosokét, akik a természetben szeretnének lenni, alig. A most angliaszerre bontásra kerülő bevásárlóközpontok kritikájaként az erről szóló tévéműsorban elmondják, hogy ezek az épületek nemcsak rondák, de éjjelre bezárnak, nappal meg csak pénzt és árukat lehet bennük cserélni, más emberi minőséget nem, ezért *nem szerves részei a városnak*.

Az emberek között meglazultak a kapcsolatok, de az erős családi, generációs és baráti kötődés leépülése aligha lesz megfordítható építészeti eszközökkel, mivel az emberek elvesztették az érdeklődésüket egymás iránt, nem is számítanak, csak ha „hírességek”.

Birmingham központját is újjáépítik (terv: Mike Taylor), mivel 10-15 évvel ezelőtt ott autóutak, felüljárók, körforgalmi pályák voltak, most olyan utcákat alakítanak ki, ahová visszaköltözhetnek a kiskereskedők. Természetesen a figyelem központjában továbbra is a nagyméretű középületek állnak, nekik jár a legtöbb építészeti díj is.

(a szerző felvételei; az utolsó hat kép a Nationwide épületének külső és belső részleteit ábrázolja)

¹ R. J. Brown: *English Village Architecture*, Hale, 2004.

² Edgar Jones: *Industrial Architecture in Britain 1750-1939*, B. T. Batsford Ltd. London, 1985.

